

JORDBRUKETS KONKURRENSKRAFT

- En sammanfattning av delprojektet

LINA BJERKE

SONE EKMAN

JONAS FJERTORP

GUSTAV HELMERS

BENGT JOHNSSON

Innehåll

1. Inledning	3
1.1 Vad är konkurrenskraft?	3
1.2 Metodologiska överväganden och avgränsningar	4
2. Studier i projektet	5
2.1 Produktivitet- grunden för konkurrenskraft- en genomgång av de grundläggande begreppen	5
2.2 Strategier för konkurrenskraft- spelar strategierna någon roll för jordbruks- och trädgårdsföretag? .	7
2.3 Konkurrenskraftiga mjölkföretag i Mälardalen- identifikation och analys av framgångsfaktorer för mjölkföretagare	9
2.4 Jordbrukets kunskapsinnehåll- en empirisk studie om betydelsen av intern och extern kunskap för jordbrukets produktivitet	11
2.5 Konkurrenskraften i svenska gårdar- en jämförelse av lönsamhet och produktivitet bland svenska jordbruksföretag (2005-2013)	12
2.6 De horisontella prioriteringarnas betydelse	14
2.6.1 En analys av sambanden mellan konkurrenskraft, jämställdhet, integration, miljö, klimat och innovation - En litteraturöversikt	15
2.6.2 Jämställdhet, Integration och Konkurrenskraft – En empirisk studie med fokus på Svenska jordbruksföretag	16
2.7 Värdet av våroljeväxter- ekonomiska konsekvenser av ett förbud mot växtskyddsmedel	17
2.8 Fungerar konkurrensen på marknaden för slaktdjur?	18
3. Sammanfattande slutsatser- vad har vi lärt oss?	20
3.2 Kunskapsluckor	22

1. Inledning

Detta projekt syftar till att öka kunskapen om konkurrenskraften i det svenska jordbruket. De svenska jordbruksföretagen lever och verkar idag på en marknad som är allt mer präglad av global konkurrens med de nya utmaningar som det innebär. Frågor om konkurrenskraft har även stor betydelse för hur vi idag utformar framtidens landsbygds politik, dels genom landsbygdsprogrammet men även genom näringspolitiken och dess påverkan på småföretagande. Vi har valt att gruppera projektets analysfrågor i tre huvudsakliga teman:

- *Politikens betydelse*
- *Strategiernas betydelse*
- *Platsens betydelse*

Trots att vi känner till många av de faktorer som styr företagets konkurrenskraft så är det ett komplext begrepp som kan vara svårt att mäta. Det innehåller en rad viktiga beståndsdelar såsom arbetskraft och kapital, men på grund av att dessa mått är grova räcker de inte för att förklara komplexiteten. Över tiden, i takt med industrialiseringen och ett senare teknikskifte, har vi substituerat delar av vad vi historiskt betraktat som arbetskraft mot humankapital. En stor del av den forskning som gjorts på företagets förutsättningar och konkurrenskraft är inte tillämpbar på jordbruket eftersom branschen är så pass annorlunda. Detsamma gäller den litteratur som studerar platsens betydelse. Det finns en forskningsfåra som visar på betydelsen av närhet till kunskap, kapital och stödjande funktioner men denna utesluter ofta jordbruket.

Syftet med hela projektet är att öka kunskapen om jordbrukets konkurrenskraft, vilket innebär förbättrade förutsättningar för att mer träffsäkert forma främjande verktyg. Landsbygdsprogrammet, dess konstruktion och dess utvärdering är exempel på ett sådant verktyg där det är av yttersta vikt att det finns en bredare med framförallt djupare förståelse för vilka faktorer som har en avgörande betydelse för att bedriva ett lönsamt och konkurrenskraftigt företag på landsbygden. Jordbrukets konkurrenskraft har varit föremål för politiska åtgärder under lång tid (OECD, 2011; Rabinowicz, 2013). Att öka konkurrenskraften är till exempel ett av huvudmålen i landsbygdsprogrammet, både under programperioden 2007-2013 och under den nuvarande perioden 2014-2020. Politiken inom området präglas även av de tvärgående prioriteringar som ska styra den gemensamma jordbrukspolitik, såsom innovation, miljö, klimat, jämställdhet och integration (Regeringskansliet 2012, s. 71).

Därmed är en av de viktigaste målgrupperna för projektet de tjänstemän och politiker som på något sätt deltar i utformningen av stöd som avser att främja jordbrukets konkurrenskraft. Därutöver ska projektet ge underlag till en akademisk publik och då även som en grund för var framtida forskning kan behövas inriktas mot. På en rad olika områden inom exempelvis jordbruk och dess betydelse för landsbygdsutveckling är den akademiska forskningen mycket liten. I och med denna ambition så är denna sammanfattning ett försök att hitta de resultat som dels går i samma riktning men dels går emot varandra. Vad finns det för slutsatser att ta med sig in i den framtida utvecklingen av svenskt jordbruk?

1.1 Vad är konkurrenskraft?

Begreppet konkurrenskraft används i många olika sammanhang men trots dess breda tillämpning så saknas det ett väldefinierat begrepp av konkurrenskraft inom den ekonomiska teorin. Begreppets svårighet ligger delvis i att konkurrenskraft kan syfta på olika nivåer i en ekonomi. Det betyder att man kan tala om ett företags eller en branschs konkurrenskraft men det kan även vara en kommun, ett läns, en regions eller en nations konkurrenskraft. Utöver detta kan konkurrenskraft variera över kort och lång sikt. Vad som var en konkurrens fördel ett år kan vara föråldrad och utkonkurrerat året efter.

I detta projekt är fokus på företagets konkurrenskraft och den kan beskrivas som att på kort sikt sammanväga pris- och kostnadsförhållande och företagets produktivitet. På längre sikt innebär det i större utsträckning att öka produktionskapaciteten och har då därmed närmare koppling till olika former av investeringar (Lundberg, 1999). Men ur båda perspektiven handlar det i stor utsträckning om hur företaget använder sina insatsfaktorer (arbetskraft, kapital, humankapital) i produktionen av varor och tjänster. Detta kan analyseras i sin helhet som total faktorproduktivitet (TFP) eller analyseras partiellt, där användandet av endera insatsvara studeras.

Litteraturen och resultaten kring företagets konkurrenskraft är inte homogen vilken kanske främst tyder på begreppets komplexitet. Det är många komponenter där vissa är lättare att beräkna än andra. I litteraturen kring företag generellt (där ofta jordbruk är uteslutet) finns det ett antal faktorer som vi idag vet påverkar företagets konkurrenskraft såsom teknikutveckling, humankapital och innovationer. Inom den litteratur som studerar jordbruksföretag är det främst jordbruksrelaterade insatsfaktorer som får utrymme. Dessa är exempelvis naturliga förutsättningar att bedriva jordbruk (Mendelsohn et al., 1999), institutionella faktorer (Oltmer & Florax, 2001; OECD, 2008) och kompetens och humankapital (Ciaian et al., 2012). På senare tid har även betydelsen av kunskap, teknikutveckling och innovationer inom jordbruket börjat belysas. Jordbrukssektorn har i ökad utsträckning påverkats av globaliseringen och den ökade internationella konkurrensen. Just detta är skäl nog att på ett mycket mer grundligt sätt förstå genom vilka mekanismer man kan påverka jordbrukets konkurrenskraft. I den EU-gemensamma jordbrukspolitiken finns detta som ett huvudsakligt tematiskt mål och innovationer lyfts som en tvärgående prioritering som på bästa sätt ska genomsyra alla delar av politiken.

1.2 Metodologiska överväganden och avgränsningar

Projektet använder sig av kvalitativa och kvantitativa metoder för att ur olika perspektiv analysera konkurrenskraft inom jordbruket. I det kvalitativa arbetet ingår de två litteraturöversikterna. Dessa två studier har ett djupare angreppssätt på respektive område; hur produktiviteten påverkar konkurrenskraften samt hur jordbruksföretagens konkurrenskraft påverkas av principer som berör innovation, integration, miljö- och klimat. Den senare av dessa syftar särskilt till att studera kopplingar mellan konkurrensförutsättningar för jordbruksföretag och de horisontella prioriteringarna inom landsbygdsprogrammet.

De kvantitativa studierna varierar i metod men alla syftar till att lyfta något perspektiv kring jordbrukets konkurrenskraft. Dessa delstudier är därmed dels specifika fallstudier på företagsnivå men även ekonometriska studier som ger mer generella perspektiv på konkurrenskraften. Syftet med de senare är att analysera företagets konkurrenskraft med möjligheten att exempelvis testa karaktärsdrag hos företagen, branschen men även betydelsen av den plats där man är lokaliserad.

Sammanfattningsvis så avser projektet att i ett brett perspektiv belysa vilka faktorer som är av betydelse för konkurrenskraften i den svenska jordbrukssektorn. Avsikten är att både undersöka kända faktorer, men också att söka efter faktorer vars betydelse för konkurrenskraften är mindre utforskad. Detta motiverar en kombination av flera metodansatser. Gemensamt är att de utgår från forskningsbaserade metoder.

2. Studier i projektet

Nedan kommer en sammanfattning för respektive studie med fokus på vilka slutsatser som dras i förhållande till jordbrukets konkurrenskraft. Syftet är att få en förståelse för syftet med respektive studie men även få en överblick över huvudsakliga resultat. Utöver detta ska vi finna grunderna för eventuella synergieffekter och överlappande resultat mellan respektive studie. Detta är ett angeläget ur perspektivet lära för framtiden. Var finns kunskap? Var kommer projektet med ny kunskap? Var finns det kunskapsluckor?

2.1 Produktivitet- grunden för konkurrenskraft- en genomgång av de grundläggande begreppen

Denna studie syftar till att förklara begreppen produktivitet, effektivitet och konkurrenskraft, samt hur de kan beräknas och vilka samband som finns däremellan. Det görs även, utifrån dessa begrepp en genomgång av svenskt jordbruks konkurrenskraft, med främsta fokus mot primärproduktion.

Studien samlar för, denna syntesrapport, två i viktiga delar. Den första är en sammanställning av majoriteten konkurrenskraftsindikatorer som används inom litteraturen. Detta är något som måste beaktas utifrån vilken nivå konkurrenskraften ska mätas, huruvida den ska användas för jämförande studier och vilket tidsperspektiv som antas. Dessa indikatorer delas in i 11 huvudrubriker med varierande antal möjliga mått för var och en av dessa. För varje sådan ges en indikation på svensk konkurrenskraft- d.v.s. om Sverige har en konkurrensfördel, medel, eller en konkurrensnackdel i jämförelse med andra länder. I flera av konkurrenskraftsindikatorerna befinner sig svenskt jordbruk på en sämre nivå än flera omkringliggande länder. Utveckling av Sveriges arbetsproduktivitet står sig väl i internationell konkurrens men avkastning per hektar och djur haft en långsammare utveckling.

I studiens andra del görs en bedömning av Sveriges konkurrenskraft där ett antal indikatorer har valts utifrån tidigare litteratur och tillgänglig data. Jämförelsen görs främst med andra EU-länder som ligger geografiskt nära. Dessa länder har mest likartade produktionsförutsättningar samtidigt som det är dessa länder som Sverige främst konkurrerar med. Nedan följer en sammanfattning av dessa jämförelser.

Avkastningsnivå

Vad det gäller spannmål har Sverige en genomsnittlig avkastningsnivå i en jämförelse med EU-27 men en lägre än genomsnittet för EU-15. Dessutom har tillväxttakten för avkastning varit relativt låg. De naturliga förutsättningarna är troligtvis en av de viktiga förklaringsfaktorerna för detta men studien pekar även på andra möjliga faktorer. Dessa kan exempelvis vara ökad andel ekologisk odling, odling av mark som legat i träda men även bristande underhåll av marken, sämre tillgång på växtsorter, sämre tillgång på växtskyddsmedel.

Sveriges mjölksektor ligger istället i den absoluta EU-toppen men har haft en relativt dålig tillväxttakt. Förutom en redan hög nivå på avkastning (som i sig kan ge en minskad marginaleffekt) En av orsakerna till en stagnerande tillväxt kan vara en ökad övergång till ekologisk produktion.

Vad det gäller produktion av gris så varierar konkurrenskraften beroende mätvariabel. Mätt i antalet grisar per sugga årligen så är inte Sverige bland de främsta och även ur ett utvecklingsperspektiv.¹ Om det istället mäts som daglig tillväxt för grisar så ligger Sverige högt rankad bland världens länder med grisproduktion.

¹ Detta är en jämförelse där Sverige är ett av 14 länder.

Resursutnyttjandet i jordbruket

Resursutnyttjandet av mark är ett av de viktigaste perspektiven vad det gäller konkurrenskraften inom jordbruket. Detta eftersom mark har alternativa användningsområden som gör att det konkurrerar med andra industrier och näringsgrenar. EU:s jordbrukspolitik försvårar en internationell jämförelse men studien visar att arealanvändningen inte har minskat mest i Sverige. Däremot ser vi att andelen obrukad jordbruksmark ändå är bland de högsta inom EU.

Strukturrationaliseringen

Strukturrationaliseringen är en betydelsefull drivkraft för konkurrenskraften. Medelarealen för svenskt jordbruk har ökat betydligt långsammare än de flesta övriga EU-länder. Delvis beskriver studien att detta kan förklaras med högt svenskt gårdsstöd till lågproduktiva marker vilket gör det mer lönsamt att behålla än att sälja eller arrendera ut. Det kan även finnas andra förklaringar mer kopplade till naturliga förutsättningar.

För mjölkproduktionen har dock strukturrationaliseringen gått snabbare i Sverige än i många andra närliggande länder. Skälet till detta är främst stark teknikutveckling (robot och karusell) samt relativt stora investeringar i stallar för ekoproduktion.

Marknadsandelar och handelsnetto

Marknadsregleringar inom EU har över tid påverkat det enskilda företags konkurrenskraft. Det kan exempelvis vara tullar på import men även system med produktionsbegränsningar. Dessa regleringar har dock minskat successivt inom EU vilket gör att de fria marknadskrafterna i större utsträckning driver konkurrenskraften. Generellt kan man säga att Sverige bäst har hävdat sig inom vegetabilieproduktionen.

Det är dock svårt att göra en internationell jämförelse ur detta perspektiv men man kan konstatera att exempelvis EU:s mjölkvotssystem har gjort att konkurrensen inom EU har varit begränsad. Dock, visar statistiken att Sverige mellan 1999 och 2012 har minskat sin andel av mjölkproduktion inom EU. En liknande minskning har skett för nötköttproduktion.

Vad det gäller kött från gris och fjäderfä så är de i stort sett oreglerade inom EU. Däremot råder relativt stora skillnader mellan de nationella regleringar vilket i sig påverkar produktionen och konkurrenskraften. På marknaden för produktion griskött har Sverige minskat sin andel men för fjäderfä har den ökat mellan 1999 och 2012.

Detta har naturligtvis en stark koppling till ländernas handelsnetto och det kan vara en relevant indikator på konkurrenskraften. I studien visas inga detaljerade presentationer över handelsnetto per industri eller produktionsgren. Däremot så visas att handelsnettot inom EU är s.k. stigberoende. Det innebär att de länder som för tio år sedan hade ett positivt handelsnetto idag har stärkt det ytterligare och de som tidigare haft ett negativt netto nu har ökat det ytterligare. Sverige har under perioden 2001-2011 mer än fördubblat sitt handelsunderskott.

Kostnadsnivåer och mått för produktivitet

I och med teknikutvecklingen inom jordbruket så har behovet av arbetskraft minskat. Samtidigt har kraven på den efterfrågade arbetskraften ökat eftersom ny teknik kräver ny och annan typ av kompetens. Vid en jämförelse mellan EU-länderna återfinns Sverige som ett land med en av de högsta kostnaderna för arbete men grannländerna har dock likartat kostnadsläge. Det är länderna i Central- och Östeuropa som har de lägsta kostnaderna av detta slag.

Vad det gäller kostnad för mark (arrendekostnader) ligger Sverige däremot i botten, även i jämförelse med länderna i vårt absoluta närområde. Men det är svårt att jämföra markpriser eftersom det i mångt och mycket även beror på utbudet på mark samt utbudets kvalitet och potential.

Förädlingsvärde

Förädlingsvärdet mäts som produktionsvärde minus insatsvaror och har de senaste åren haft en liknande utveckling i alla de nordiska länderna. I denna översikt visas dock även att Sverige har tenderat att sjunka relativt djup vid nedgångar och har inte tenderat att öka lika mycket som EU-27 vid uppgångar.

Slutsatser att ta med sig

- Orsaken till en sämre utveckling i delar av det svenska jordbrukets konkurrenskraft är mångfacetterad.
- Ur perspektivet teknikutveckling och strukturomvandling ligger Sverige i framkant vilket kan skapa en förändrad efterfrågan på arbetskraft.
- Arbetskraften är en av de svåraste indikatorerna när syftet är att göra jämförelser. Detta eftersom det är svårt att skilja på arbetskraften och humankapital. Sveriges arbetskraft kan ha ett högt kostnadsläge men även ett högt kunskapsinnehåll. Om det samtidigt är en pågående stor teknikutveckling med förändrat arbetskraftsbehov behöver detta därmed inte vara ett problem.
- Jordbruket har en svag ställning i det svenska samhället mätt i termer av antalet sysselsatta och del av det ekonomiska värdet.

2.2 Strategier för konkurrenskraft- spelar strategierna någon roll för jordbruks- och trädgårdsföretag?

Syftet är att belysa jordbruks- och trädgårdsföretagens möjligheter att påverka sin konkurrenskraft och att därmed förklara strategiernas betydelse. Studien har två huvudfrågor:

1. Har strategierna någon betydelse för varför vissa jordbruks- och trädgårdsföretag är mer konkurrenskraftiga än andra?
2. Vad karakteriserar strategierna i de jordbruks- och trädgårdsföretag som har förmåga att anpassa sig till förändrade förutsättningar och upprätthålla eller öka sin konkurrenskraft?

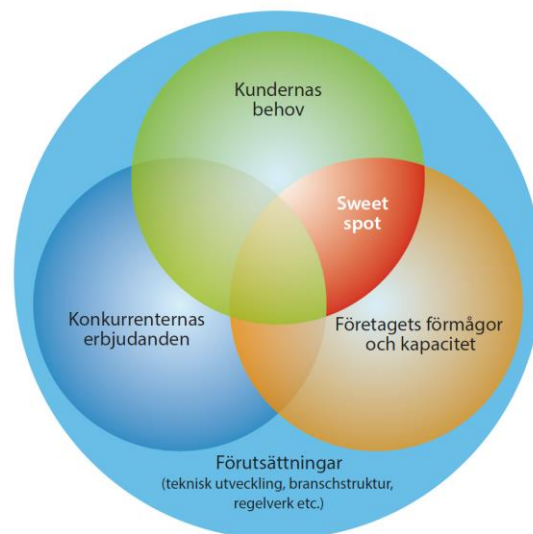
I denna modell används ett resursbaserat perspektiv där även företagets interna förmåga, kundernas behov och konkurrenterna tas i beaktning. Studien genomfördes under hösten 2014. I studien används en fallstudiemetod med djupstudier av sex företag. De företag som analyseras bedriver grisproduktion, mjölkproduktion och växthusodling. Resultaten är relevanta även för andra jordbruks- och trädgårdsföretag.

En strategi kan definieras som metoden för hur ett företag på en viss marknad inom en viss bransch ska kunna nå uppsatta mål (jmf Barney, 2014, s.3). Om målet är att öka konkurrenskraften, handlar strategin om hur företaget ska kunna anpassa verksamheten till förändrade förutsättningar med långsiktig lönsamhet.

I studien tas ansatsen att företagets konkurrenskraft är ”företagets kontinuerliga förmåga att hantera förändrade förutsättningar på ett sätt som möter kundernas efterfrågan med långsiktig lönsamhet”. I och med detta finns det anledning att anta en koppling till företagets strategier då det definieras som ”... metoden för hur ett företag på en viss marknad inom en viss bransch ska kunna nå uppsatta mål”.

Att belysa relationen mellan företagets strategier och dess konkurrenskraft är en rimlig ansats givet att svenskt jordbruk står inför en rad utmaningar, precis som övriga jordbruk i EU. Utvecklingen mot större global konkurrens och ambitionen att, på EU-nivå minska jordbruksstödens andel av budgeten, gör att förutsättningarna att bedriva företag har förändrats. Betydelsen av strategier förväntas vilket även ökar vårt intresse av hur jordbruksföretagen kan ha en strategisk medvetenhet.

Vad som är eftersträvansvärt i en studie som denna är att finna specifika komponenter för en konkurrenskraftig strategi. Studien visar att företagets strategier har stor betydelse för konkurrenskraften. Strävan bör vara att ha så stor överlappning som möjligt mellan företagets förmågor och kapacitet respektive kundernas behov. Överlappningen ska i möjligaste mån ligga utanför konkurrenternas erbjudanden. Detta kallas för en sweet-spot i figur 1.

Figur 1 Modell för konkurrensfördelar (Hämtad från Collis & Rukstad, 2008)

Resultaten visar på några komponenter som bidrar till en strategi som stärker konkurrenskraften (skapar en stor sweet-spot):

Lönsamhet som besluts-kriterium. Strategin för företagets verksamhet måste i grunden inriktas mot lönsamhet. Utgångspunkten för beslut om hur företagets verksamhet ska se ut behöver styras av den långsiktiga lönsamheten för tillgängliga handlingsalternativ.

Aktiv företagsledning. Det behöver finnas en företagsledning som regelbundet fattar beslut om verksamhet. Utöver den dagliga operativa verksamheten, behöver företagsledningen engagera sig i affärsmässiga frågor som rör företagets utveckling. Det handlar både om vilka potentiella kunder som finns och vad de efterfrågar och vilka möjligheter företaget har att tillgodose dem på ett lönsamt sätt.

Lyhördhet för kundernas betalningsvilja. För att kunna fatta lönsamhetsstyrda beslut krävs kunskap om vad kunderna är beredda att betala för. Det krävs också att företaget anpassar sin verksamhet till det och inte genomför aktiviteter som inte skapar mervärden för kunderna som ökar företagets lönsamhet.

Kommunicerar kundvärden. För att kunna ta betalt för de mervärden företaget erbjuder kunderna, krävs att kunderna vet vilka mervärden som erbjuds. Detta kan till exempel göras genom tydliga varumärken, antingen företagets egna eller varumärken som utvecklas av de livsmedelsförädlare eller grossister som är företagets kunder.

Kompletterande verksamhetsgrenar. Flera verksamhetsgrenar som kompletterar varandra på något sätt, ger både viss riskspridning och anpassningsförmåga. Det bör finnas någon form av synergier mellan verksamheterna. Åtminstone någon verksamhetsgren behöver kunna regleras på kort sikt på ett sätt som påverkar lönsamheten.

Tar marginaler från kunder och leverantörer. Företaget utför sådana aktiviteter som är lönsamma att göra själv, istället för att de görs av kunder eller leverantörer. Konkurrenskraften ökar genom att företagets andel av värdekedjan blir större och företaget tar en del av kundernas och leverantörernas lönsamhetsmarginaler.

Ökar förmågan genom lönsamma samarbeten. Genom att samarbeta med andra företag, kunder eller leverantörer kan företaget skaffa sig förmåga och kompetens att tillgodose kundernas behov på ett sätt som annars inte hade varit lönsam för företaget.

Ovanstående komponenter som identifieras i studien kan förväntas bidra till att skapa en strategi som leder till ökad konkurrenskraft i ett företag. Det ska dock inte ses som en uttömmande lista. Det innebär att det inte räcker att tillämpa enbart någon eller ett par av dessa komponenter. Med hänsyn till företagets förutsättningar, konkurrenternas agerande och kundernas efterfrågan gäller det att kombinera så många som möjligt av dessa komponenter så att de förstärker varandra.

Slutsatser att ta med sig

- Ett företags strategier är av betydande vikt för konkurrenskraften, särskilt ur perspektivet *management* d.v.s. förvaltning och handhavande av företagets resurser, marknadsfördelar, kundernas betalningsvilja och mervärden.
- Kompletterande verksamhetsgrenar är en strategi som gynnar konkurrenskraften men dessa bör åtminstone ha några gemensamma nämnare. Detta för att kunna skapa synergieffekter och möjligheter att relativt snabbt kunna växla mellan de olika inriktningarna.

2.3 Konkurrenskraftiga mjölkföretag i Mälardalen- identifikation och analys av framgångsfaktorer för mjölkföretagare

Detta är en studie genomförd av studenter vid Sveriges Lantbruksuniversitet.² På uppdrag av Jordbruksverket göra de en del i det arbete att definiera vad som kännetecknar ett framgångsrikt lantbruksföretag. Även denna är en fallstudie med djupintervjuer med sex rådgivare och fyra lantbrukare inom mjölkproduktion. Syftet med projektet är att bestämma vad som definierar ett framgångsrikt mjölkföretag, vilka faktorer dessa företag har gemensamt och om mjölkproducenter och rådgivare delar uppfattning kring definitionen av begreppet framgång och de faktorer som påverkar detta. I resultatet görs även försök att jämföra resultaten från intervjuerna med tidigare litteratur på området. Eftersom detta enbart är en studentuppsats så kan vi inte med säkerhet dra några generella slutsatser. Dock finns det ändå grund för att eventuellt använda den för att stödja resultat från de övriga delprojekten.

Resultatet kan indelas i två- intervjuer med producenter respektive intervjuer med rådgivare. I tabellen nedan återfinns några av de svar inkomna från de fyra mjölkproducenterna, där svaren även har någon koppling

² Dessa är Mathilda Hedborg, Elsa Lagerqvist, Ricard Nyman, Hanna Persson och Liv Spellerberg. Kontaktperson på Jordbruksverket är Bengt Johnsson.

Tabell 1 Del av de sammanfattande resultaten av företagsrelaterade faktorer som framkom under intervjuer

Mjolkproducent	Gård 1	Gård 2	Gård 3	Gård 4
Total hektar brukad mark	190 ha	270 ha	440 ha	700 ha
Skog	Nej	Ja	Ja	Ja
Besättningsstorlek mjölkande	125	180-190	120	170-180
Arbetskraft	5	5	5	5
Anta anställda utanför familjen	2	0	3	2
Högre utbildning	Ja	Nej	Ja	Ja
Egna maskiner	Nej	Ja	Ja	Ja
Framtidstro	Positiv	Ingen förbättring	Positiv	Positiv
Fler produktionsgrenar	Nej	Nej	Ja	Ja
Generationsskifte	Pågående	Pågående	Pågående	Kommande
Rådgivning	Foder	Foder	Ekonomi	Foder
Investeringar	Mjölkröbot (2014), planerar att bygga stall med solceller	3 st mjölkröbotar (2014), inga investeringar planerade	Mjölkröbot (2010), vill investera i spannmål	3 st mjölkröbotar, inga investeringar planerade

Med stöd från tidigare litteratur pekar denna uppsats på en rad faktorer vilka tycks vara förknippade med ”framgång”, vilket i sig är ett mycket komplext begrepp. Utbildning är i alla fall en sådan faktor som kan bidra till ökad effektivisering i mjölkproduktionen, vilket också stöds av Johansson (2008). Det tycks även påverka framtidstron på ett positivt sätt. I uppsatsen understryker de även vikten av att som producent faktiskt försöka påverka sådant som är möjligt att påverka. Mjölkriset och världsmarknadspriset på foder är typiska faktorer som *inte* går att påverka och bör därför inte sättas i fokus. Både producenterna och rådgivarna i denna uppsats pekar på detta och menar att det istället bör fokuseras på det egna mervärdet och konsumenternas betalningsvilja för specifika varor.

Investeringarvilja och tro på framtiden kan även påverkas av företagsledarens ålder samt möjlighet till förnying och generationsskiftet. Om detta inte finns tillgängligt minskar också benägenheten att investera för framtida produktion.

Vad som också lyfts fram i uppsatsen, och som ligger i linje med annan forskning är betydelsen av kunskap och intresse av företagets ekonomi. En god överblick och djuplodad kunskap om intäkter och kostnader ger större effektivitet och bättre förutsättningar att möta motgångar. I detta råder inte konsensus inom branschen för rådgivning. Ekonomi- och produktionsrådgivarna beskriver företagets styre som en av framgångsfaktorerna medan husdjursrådgivarna istället talar om faktorer som är relaterade till djuren (såsom hälsa, välbefinnande och produktionsförmåga).

Huruvida det är mest lönsamt att vara specialiserad på en verksamhet eller vara diversifierad kan det, utifrån denna uppsats, inte dras några slutsatser om. Det råder delade meningar om detta bland rådgivare och mjölkproducenterna.

Slutsatser att ta med sig

- Ökade besättningsstorlek skapar efterfrågan på en annan typ av arbetskraft. Inte bara ökat behov av arbetskraft utan kanske främst andra krav på lantbrukarens ledarskap.
- Kommunikation mellan rådgivare och producent är av yttersta vikt- dvs. i så stor utsträckning som möjligt frågå den rådgivning där det förmedlas ett budskap utan senare uppföljning.

2.4 Jordbrukets kunskapsinnehåll- en empirisk studie om betydelsen av intern och extern kunskap för jordbrukets produktivitet

Engelsk titel: Agricultural knowledge - a micro data assessment on the role of internal and external knowledge on farm productivity.

Human kapital benämns ofta som en av de mest värdefulla resurserna för att på lång sikt skapa ett konkurrenskraftigt företagande, vilket är väl underbyggt av tidigare forskning (Caloghirou, Kastelli, & Tsakanikas, 2004). I begreppet humankapital inryms kunskap som kommer från mer formell utbildning men det kan även vara olika typer av erfarenheter. Det är helt enkelt de sammanvägda kompetenserna som finns i ett företag. Det är dock inte helt uttrött huruvida brister i humankapitalet kan vara en av förklaringsfaktorerna till varför stora delar av jordbruk inom EU har en låg tillväxt och få innovationer. Däremot lyfts kunskap, tillväxt och innovationer som några av de viktigaste prioriteringarna, inom jordbruk likväl som för andra branscher (Horizon 2020, 2011).

Den svenska jordbrukssektorn är inte något undantag vad det gäller låg tillväxt. År 2014 sysselsatta det omkring 170 000 individer men många av företag upplever idag en sämre konkurrenskraft och minskad lönsamhet. Andra företag upplever inte samma försämrade förutsättningar men dessa variationer är inte särskilt beskrivna för svenskt jordbruk. Det är ingen nyhet att det finns variationer mellan företag vad det gäller konkurrenskraft och lönsamhet. Däremot är det relativt stora kunskapsluckor i kartläggningen om vad som påverkar dessa variationer mellan företag (Latruffe, Davidova, & Balcombe, 2008). Olika geografiska produktionsförutsättningar kan inte svara för all den variationen eftersom det ibland ligger lönsamma gårdar ”vägg i vägg” med icke lönsamma sådana.

Mot denna bakgrund är syftet med denna forskningsrapport att analysera huruvida humankapital har någon betydelse för jordbrukets konkurrenskraft med fokus på två typer av humankapital. Det ena är den typ av kunskap som företaget själv har möjlighet att påverka, *intern kunskap*. Detta är exempelvis utbildningsnivån på de som är sysselsatta i företaget men även vilken *typ* av utbildning dessa har. Den andra typen av kunskap är den kunskap som företagen i mycket liten utsträckning kan påverka själva, d.v.s. *extern kunskap*. Vad det gäller de flesta andra branscher är det väl kartlagt att kunskap i den omkringliggande regionen kan ha en stor betydelse för företagets utveckling. Positiva effekter från den regionala miljön kan se olika ut men det finns en stor akademisk litteratur som beskriver betydelsen av agglomerationen, kunskapsöverföring, regional specialisering och regional diversifiering. Alla dessa karaktärsdrag i en region är delar av den externa kunskapen. Till extern kunskap kan även internationell handel räknas in. Import och export är generellt sett en erkänd källa till ny kunskap som kan visa på innovationsbenägenhet och förmåga till förnyelse.

Ur perspektivet svenskt jordbruk är detta en, vad vi vet fråga där det inte finns mycket forskning. Detta trots att Sveriges jordbruk har genomgått (och fortfarande genomgår) en av de snabbaste strukturuomvandlingarna inom hela den Europeiska Unionen. Detta snabba teknikskifte har gjort att arbetskraft i många delar har kunnat substitueras mot kapital och den arbetskraft som fortfarande är efterfrågad har numera en mer högutbildad kravprofil. Inom andra branscher har man sett att, för att skapa konkurrenskraft och nyskapande krävs det att den sysselsatta arbetskraften har en så kallad *absorptionsförmåga*. Man ska snabbt kunna ta till sig ny teknik och nya idéer men man ska även kunna anpassa sig till detta och anamma det i egen produktion.

Analysen bygger på mikrodata mellan 2002 och 2011 med detaljerad information på tre nivåer. För varje företag skattas produktionsfunktioner som sedan analyseras med hjälp av variabler på alla dessa tre nivåer över tid (panelregressionen med ”fasta effekter”).

Data för företagen

Detta innehåller information om företagets ålder, branschtillhörighet, företagets räkenskaper men även storlek och inriktning på eventuell internationell handel. Information finns även om var företaget ligger.

Data för individer

Detta innehåller exempelvis information om de individer som är sysselsatta i företagen, såsom ålder, kön, utbildningslängd, utbildningstyp, sysselsättning men även om tidigare erfarenheter.

Data för regionen

Detta innehåller information om hur den omkringliggande miljön ser ut där företaget är lokaliserat. Det kan exempelvis vara hur många rådgivningsföretag det finns i området, hur hög är regionens utbildningsnivå, hur långt är det till närmaste större kommun.

Analysen ger en rad sammanvägda faktorer som påverkar företagets konkurrenskraft, positivt och negativt. Vad det gäller företagets ålder så påverkas produktiviteten positivt men det är en avtagande effekt. Detta innebär att det till en början är positivt att företaget blir äldre men effekten avtar sedan för de allra äldsta företagen. Resultaten pekar även på att de jordbruksföretag som bedriver någon form av internationell handel (import och/eller export) har en högre produktivitet än de som enbart är engagerade på den svenska marknaden.

Vad det gäller effekterna från olika typer av intern kunskap är det signifikant positiva effekter för jordbruksföretag med högre andel sysselsatta med "relaterad" utbildning, oavsett om det gäller grundutbildning eller universitetsutbildning. Detsamma gäller även de företag i näringen som har en hög andel sysselsatta med "icke-relaterad" ekonomutbildning på universitetsnivå. De företagen med en hög ackumulerad erfarenhet inom jordbrukssektorn (antal år inom branschen) enbart är positiv när den samlade erfarenheten är relativt hög.

Vad det gäller företagets omkringliggande "miljö" så visar resultaten främst att det är särskilt stor vikt att vara geografiskt nära konsultföretag inom jordbruk. "Icke-relaterade" konsultföretag kan inte sägas ha någon effekt på dessa företag.

Slutsatser att ta med sig

- Jordbruksrelaterad utbildning är av betydelse för jordbrukets produktivitet- på gymnasienivå likväl som på universitetsnivå.
- Regionen har betydelse och särskilt en närvaro av konsultföretag inom jordbruk.
- De företag som är involverade i internationell handel har en högre produktivitet än andra.

2.5 Konkurrenskraften i svenska gårdar- en jämförelse av lönsamhet och produktivitet bland svenska jordbruksföretag (2005-2013)

Syftet med rapporten är att övergripande beskriva variationen i lönsamhet och produktivitet inom det svenska jordbruket och identifiera signifikanta faktorer som påverkar variationen. Variationen i lönsamhet och produktivitet beskrivs för jordbruksföretag generellt samt specifikt för fyra produktionsspecialiseringar (mjöl, nött, gris och växtodling).

Lönsamheten i företagen och specialiseringarna analyseras med hjälp av fyra lönsamhetsindikatorer. Indikatorerna ger insikt om hur stöd till jordbruket och värdering av insatsvaror till alternativkostnad påverkar lönsamheten. Den produktivitet som analyseras i rapporten är total faktorproduktivitet.

Rapporten använder genomgående statistik från Jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) som är den svenska versionen av den statistik som samlas in på europeisk nivå under namnet FADN (Farm Accountancy Network Data). Statistiken innehåller ett urval av cirka 1000 svenska gårdar varje år och beskriver för företagen i urvalet detaljerat jordbruksproduktion, inklusive intäkter och kostnader. Då statistiken både är detaljerad och standardiserad är den mycket lämplig för akademiska- och policyanalyser. Rapporten analyserar statistik för åren 2005-2013.

Analysen av variationen i lönsamhet och produktivitet består av fyra delar.

- Den första delen, beskriver övergripande lönsamheten i jordbruket och hur den har utvecklats över tid. Lönsamheten presenteras efter storlek, region och specialisering.
- Den andra delen, analyserar lönsamheten och produktiviteten i åtta identifierade homogena kluster av svenska jordbruksföretag. Där klustren är identifierade utifrån variabler som beskriver hur företaget ledning, operativa verksamhet, produktion, storlek och lokalisering. Liknande analyser har tidigare gjorts för jordbruksföretag i Tjeckien (Davidova m.fl., 2003) och Spanien (Iraizoz m.fl., 2007).
- Den tredje delen, använder flernivåanalys för att identifiera och testa hur lönsamheten varierar mellan specialiseringar, regioner, och mellan och inom företag. Liknande analyser har inte gjorts tidigare för svenska jordbruksföretag. Variation i teknisk effektivitet mellan företag, specialiseringar och regioner i Sverige har tidigare identifieras av bland annat Menevska-Taseveka m.fl. (2013)
- Den fjärde och sista delen, analyserar hur lönsamhet och produktivitet har utvecklas inom och mellan specialiseringar och identifierar komponenter som förklarar utvecklingen. Metoden som används beskrivs bland annat i Kumbhakar och Lien (2009) och Kumbhakar m.fl. (2000) och har tidigare applicerats på norska och finska mjölksektorn (Sipiläinen m.fl., 2014).

Utan stöd är lönsamheten generellt dålig inom svenskt jordbruk och det är väldigt få jordbruksföretag som har ett produktionsvärde som täcker en alternativkostnad av eget arbete och egen jordbruksmarks, motsvarande kostnaden av anställd personal och arrenderad mark. Generellt så är endast tre av fem företag lönsamma utan stöd och endast cirka fyra procent av företagen har ett produktionsvärde som dessutom minst motsvarar alternativkostnaden.

Lönsamheten varierar främst mellan och inom gårdar men också mellan lokalisering och specialisering. Generellt så finns det dessutom signifikant variation mellan specifika kombinationer av lokalisering och specialisering. Skillnaden i lönsamhet mellan lokalisering och specialisering utjämnas i stort av stöd. Den variation som återfinns i lönsamheten på grund av olika utnyttjande av eget arbete och egen jordbruksmark utjämnas däremot inte av stöden. Det är speciellt oroande på längre sikt om inte företagen kan få en rimlig ersättning för eget arbete.

De identifierade klustren karakteriseras av geografiska förutsättningar, specialisering, storlek och/eller företagsform. Statistiskt signifikanta skillnader i lönsamhet och produktivitet kan observeras för klustren. Generellt är kluster med större gårdar, relativt hög kapitalisering och som bedriver ett intensivt jordbruk mer lönsamma, produktiva och mindre beroende av stöd. Företag i dessa kluster är ofta mer belånade och mer beroende av anställd personal och arrenderad mark.

Hur lönsamheten har utvecklats över tid påverkas främst av utvecklingen av avräkningspriser, insatsvarupriser och produktivitet. Generellt har lönsamheten påverkats negativt av att insatsvarupriserna har ökat mer än avräkningspriserna. Gårdar med en positiv förändring av lönsamhet har över lag ökat sin produktivitet. Ökningen i produktivitet är främst relaterad till högre teknisk effektivitet och en lönsam mix av insatsvaror; båda starkt relaterade till företagets ledarskap och strategi. Motsvarande har gårdar med en negativ förändring i lönsamhet en negativ utveckling av produktiviteten, relaterad till en försämring i teknisk effektivitet och en mindre lönsam mix av insatsvaror.

Den tekniska utvecklingen har varit låg under den observerade perioden med liten påverkan på lönsamhetsförändringarna. En positiv tekniska utvecklingen är önskvärd för den svenska konkurrenskraften men också för att produktionen ska kunna möta den efterfrågeökning som man kan vänta sig med en ökande och rikare befolkning i världen.

Slutsatser att ta med sig

- Kluster med större gårdar, hög kapitalisering som bedriver ett intensivt jordbruk är mer lönsamma, mer produktiva och mindre beroende av stöd.
- Utan stöd är lönsamheten generellt dålig inom svenskt jordbruk och väldigt få jordbruksföretag har ett produktionsvärde som täcker kostnaderna.
- Lönsamhet varierar främst mellan och inom gårdar men även mellan lokalisering och specialisering.
- Den variation som återfinns i lönsamheten på grund av olika utnyttjande av eget arbete och egen jordbruksmark utjämnas inte av stöden.
- Produktivitetsökning är främst relaterad till högre teknisk effektivitet och en bättre allokering av insat svaror; båda starkt relaterade till företagets ledarskap och strategi.

2.6 De horisontella prioriteringarnas betydelse

Jordbruksverket har tidigare publicerat studier om jämställdhet inom landsbygdsprogrammet (Wigren-Kristofersson, 2013). Dessa studier har dock fokuserat på jämställdheten i sig och inte dess inverkan på konkurrenskraften. Studier som fördjupar sig i relationen mellan jämställdhet och konkurrenskraft är få till antalet och huruvida lantbrukaren är kvinna eller man betraktas i regel som en faktor som inte har någon påverkan (OECD, 2011) Bristen på kunskap inom detta område är grunden för denna del av konkurrenskraftsprojektet med syftet att samla den kunskap som i dagsläget finns men även att addera med ny kunskap.

Att öka konkurrenskraften är ett av huvudmålen i landsbygdsprogrammet, både under programperioden 2007-2013 och under den nuvarande perioden 2014-2020. Politiken däri präglas av de tvärgående prioriteringar som ska styra den gemensamma jordbrukspolitiken, nämligen innovation, miljö, klimat, jämställdhet och integration (Regeringskansliet, 2012, s.71). Skälet till dessa prioriteringar är att utveckla landsbygdens förutsättningar och landsbygdens ekonomi men det är av stor vikt att sådana politiska prioriteringar kan implementeras och få en önskad effekt. Om man blickar tillbaka på landsbygdsprogrammet för perioden 2007-2013 så nämner Riksrevisionen (2013) specifikt att de horisontella prioriteringar som berör jämställdhet, integration, innovation och klimat inte har fått tillräckligt genomslag bland de insatser som fått stöd under dåvarande programperiod. Det märks väl att det finns förväntningar på sådana politiska prioriteringar och har en medial genomslagskraft vilket bland annat visade sig i *Dagens Samhälle* (20 augusti 2013) av EU-parlamentariker Marit Paulsen och partikollegorna Anita Brodén och Nina Larsson, som argumenterar att:

”Landsbygdens enda chans till utveckling är jämställdhet och tolerans eftersom det stärker konkurrenskraften.”

Inom ramen för detta konkurrenskraftsprojekt har Internationella handelshögskolan i Jönköping gjort två studier om de horisontella prioriteringarnas koppling till jordbruksföretagens konkurrenskraft. Den första av dessa två studier är en litteraturoversikt där tillgången till och bristen på relevant akademisk litteratur belyses ur perspektiven jämställdhet, integration och konkurrenskraft. I den andra görs en empirisk analys av dessa eventuella samband.

2.6.1 En analys av sambanden mellan konkurrenskraft, jämställdhet, integration, miljö, klimat och innovation - En litteraturöversikt

I denna litteraturöversikt behandlas de fem unionsprinciperna (jämställdhet, integration, miljö, klimat och innovation) och hur dessa påverkar konkurrenskraften inom jordbruket. Rapporten är en sammanställning över befintlig forskning på respektive område med särskilt fokus på jordbrukssektorn och svenska jordbruksföretag. Sammanfattningsvis så är syftet med rapporten att besvara följande frågor:

1. Vilka teoretiska samband och empiriska belägg finns när det gäller relationen mellan konkurrenskraft och de horisontella principerna jämställdhet, integration, miljö, klimat och innovation?
2. På vilka sätt kan ökad styrning mot de horisontella principerna förväntas påverka de svenska jordbruksföretagens konkurrenskraft?

Det finns i nuläget få empiriska belägg för att ökad jämställdhet inom svenska jordbruksföretag bidrar till att öka deras konkurrenskraft. Om man däremot ser jämställdhet som en del av ett företags mångfald (som även innehåller många andra aspekter inom företaget såsom integration av utlandsfödda, anställning av individer med annan utbildningsbakgrund etc.) kan man däremot hävda att en ökad jämställdhet sannolikt har en positiv påverkan på företagets konkurrenskraft. Det finns en rad empiriska studier som visar att en ökad integration av utländskt födda individer påverkar jordbrukssektorn som stort och även enskilda företag positivt. Detta sker genom att jordbruksföretagen har svårt att hitta individer som är födda i landet som är villiga att jobba inom sektorn och är därmed beroende av individer med annan bakgrund för att kunna genomföra sin produktion. Det finns inget som tyder på att detta inte skulle vara sant för den svenska jordbrukssektorn och de enskilda jordbruksföretagen. Det finns dock en nackdel om jordbruksföretagen enbart förlitar sig på sådan arbetskraft istället för att investera i ny teknologi eller försöka förbättra sin verksamhet genom innovationer. Innovationer är nämligen en stark konkurrensfördel för företag överlag och även för jordbruksföretag.

Det finns en omfattande internationell ekonomisk forskning som fokuserar på relationerna mellan produktion, konkurrenskraft och miljö- och klimatanpassning. En central fråga i litteraturen är huruvida det är möjligt för länder, regioner och företag att uppnå en miljö- och klimatanpassad produktion och samtidigt bibehålla eller förstärka konkurrenskraften. Det tycks finnas en viss samstämmighet att vinsterna av miljö- och klimatanpassning är positiva för jordbruksföretagen med avseende på konkurrenskraft men ofta begränsade samt beroende på både typ av anpassning och (jordbruks)företagsspecifika egenskaper. De flesta forskare är överens om att effekter av miljö- och klimatförändringar för jordbrukets konkurrenskraft är starkt avhängig av hur jordbruksföretagen bemöter dessa förändringar och hur väl de lyckas anpassa sin produktion. Fokus i den här rapporten är att sammanfatta den litteratur som inriktar sig på jordbruksföretagens konkurrenskraft med avseende på miljö- och klimatåtgärder som exempelvis energieffektivisering, ökning av andelen förnybar energi samt hur minskad klimatpåverkan förväntas fungera som drivkraft för regional utveckling.

Att innovation lyfts fram som en central politisk prioritering inom landsbygdsprogrammet (2014-2020) följer naturligt av de resultat som forskningen på området visar. Det finns en omfattande forskning som fokuserar på relationerna mellan innovation och ökad konkurrenskraft, både för företag överlag och på jordbruksföretag specifikt. De flesta forskare är överens om att ett företags möjlighet att utveckla nya produkter och ny produktionsteknik är avgörande för dess förmåga att konkurrera med avseende på pris, kvantitet och kvalitet och att innovationer i sig själv utgör en konkurrensfördel eftersom de bidrar till en högre produktivitet. Det finns dock ett behov av studier som mäter innovation utifrån ett

företagsperspektiv med avseende på innovationer i exempelvis produkter och processer som är ett lämpligare mått på innovation inom jordbrukssektorn.

Slutsatser att ta med sig

- Det finns en del teoretiska belägg för att anta en positiv relation mellan de horisontella prioriteringarna och ökad konkurrenskraft för jordbruksföretag.
- Det saknas dock i flera fall empiriska belägg och studier som fokuserar på svenska förhållanden.
- Det behövs mer kunskap sambanden mellan (och effekterna av) jämställdhet, integration och konkurrenskraft vilka är relativt outforskade.
- Om betraktar jämställdhet som en del av ett företags mångfald (såsom integration av utlandsfödda, anställning av individer med annan utbildningsbakgrund etc.) kan man hävda att en ökad jämställdhet sannolikt har en positiv påverkan på företagets konkurrenskraft- särskilt i de fall då det inte konkurrerar ut investeringar i ny teknik, FoU och Innovation.

2.6.2 Jämställdhet, Integration och Konkurrenskraft – En empirisk studie med fokus på Svenska jordbruksföretag

Syftet med den här rapporten är att analysera sambandet mellan två av Landsbygdsprogrammets (2014-2020) prioriterade områden, jämställdhet och integration och dess inverkan på konkurrenskraft hos Svenska jordbruksföretag. Bakgrunden till varför detta är intressant att studera är bland annat för att den svenska jordbrukssektorn idag står inför en rad utmaningar. EUs landsbygdsolitik syftar nu särskilt till att skapa en *smart, hållbar* och *inkluderande* tillväxt, som i korthet innebär ett ökat fokus på ett antal överordnande mål som rör energi och klimat, innovation och utbildning. I linje med målet om *inkluderande* tillväxt finns det ett ökat fokus på förbättringar inom områden som berör jämställdhet och integration. Det gäller framförallt jordbrukssektorn som har brister på båda dessa områden. Trots att åtgärder för förbättringar så finns det i nuläget få bevis på hur förbättrad jämställdhet och integration påverkar den svenska jordbrukssektorn. Mot bakgrund av detta genomfördes denna studie för att analysera dessa samband.

Med utgångspunkt i befintliga data, antar den här studien ett förenklat tillvägagångssätt där jämställdhet och integration observeras utifrån arbetskraftens fördelning. Analyserna om effekterna på konkurrenskraft baseras på en produktionsfunktion som beskriver kombinationen av företagets insatsvaror och används i panelskattningar över åren 1997-2010. När alla företag analyseras som en homogen grupp visas ett statistiskt säkerställt negativt samband mellan andelen kvinnor och jordbruksföretagens produktivitet. Detta samband försvinner *helt* när hänsyn tas till storlekskategorier och industrigrupperingar. Således ger rapportens resultat stöd till tidigare forskning som belyser vikten av att ta hänsyn till företagets storlek och produktionsinriktning i analyser inom jordbrukssektorn då företag med kvinnliga ägare generellt sett är mindre. Vidare visar resultaten av den empiriska analysen att det finns ett multiplikativt samband mellan mångfald, andelen kvinnor i jordbruksföretagen och jordbruksföretagens produktivitet vilket ger en indikation om att jordbruksföretagen produktivitet påverkas positivt av en hög andel kvinnliga anställda om företaget är lokaliserat i en kommun med hög mångfald.

Rapporten finner heller inget samband mellan jordbruksföretagens konkurrenskraft och andelen anställda med utländsk bakgrund. Däremot visar studien att erfarenhet hos de som arbetar i jordbruksföretagen har betydelse för konkurrenskraften. Erfarenhet kan ses som ett mått på den kunskap som finns i ett företag eftersom det speglar de lärdomar, färdigheter och den praktiska erfarenhet som de anställda i företaget har tagit del av genom det dagliga arbetet. Rapporten visar även att egenföretagare är mer konkurrenskraftiga om de har mer erfarenhet.

Slutsatser att ta med sig

- Sambandet mellan andelen sysselsatta kvinnor och jordbruksföretagens konkurrenskraft varierar beroende på företagets storlek, näringsinriktning och regionala förutsättningar.
- För att öka konkurrenskraften i jordbruksföretag är det viktigt att se till att de finns en variation av kunskap i företagen.
- Andelen kvinnor i jordbruksföretaget stärker företagets konkurrenskraft i de fall då företaget ligger i en region med hög mångfald (i termer av ålder, bakgrund och kön) vilket pekar på att de olika regionala förutsättningarna har betydelse när man ska förklara sambandet mellan jämställdhet och konkurrenskraft.

2.7 Värdet av våroljeväxter- ekonomiska konsekvenser av ett förbud mot växtskyddsmedel

Denna rapport gör en genomlysning av de konsekvenser som förbudet mot neonikotinider ledde till under växtodlingssäsongen 2014 samt hur effekterna kan bli på längre sikt- främst ur ett företagsekonomiskt perspektiv. Detta görs med hjälp av officiellt statistik och kalkylprogrammet Agriwise. Det görs även beräkningar över hur jordbrukets miljöpåverkan förändras p.g.a förbudet mot neonikotinider.

En bakgrund till denna rapport är EU-kommissionens beslut år 2013 om att användningen av kemiska bekämpningsmedel som innehåller vissa neonikotinoider ska begränsas. Beslutet innebär att växtskyddsmedel med dessa ämnen inte får användas i grödor som är lockande för bin. Bland de medel som inte längre får användas är ett medel som yrkesmässigt används för betning av oljeväxtfrön. Bakgrunden till beslutet är den Europeiska livsmedelsmyndigheten Efsas riskbedömning och ett stort antal rapporter om omfattande bidöd i Europa.

I Sverige är det främst i odlingen av våroljeväxter, vårraps och vårrybs, som förbudet mot att använda neonikotinoider kan få betydelse. Våroljeväxter är utsatt för angrepp av flera olika insekter, genom att beta utsädet med neonikotinoider kan plantorna skyddas mot angrepp. Det geografiska området för dessa odlingar är främst i Mälardalsområdet och totalt i Sverige har odlingen minskat kraftigt från drygt 50 000 hektar år 2013 till ca 14 000 hektar år 2014. När odlingen av våroljeväxter minskat har det inneburit att jordbrukarna fått söka nya alternativ. Det är svårt att hitta grödor som kan ersätta våroljeväxterna i växtföljden. Höstsådda oljeväxter har hög risk för utvintring, ärter är känsliga för angrepp från vilda djur och oljelin har hög risk p.g.a. att grödan mognar sent. Trots att det odlas mycket spannmål redan i nuläget har vårsådd spannmål till stor del ersatt våroljeväxterna. Mer spannmål i växtföljden ökar risken för växtsjukdomar, det leder till att värdet på förfruktseffekten blir mindre. På sikt riskerar problemen med växtsjukdomar att tillta, vilket ger ännu högre kostnader. De jordbrukare som valde att fortsätta med våroljeväxter under 2014 har fått öka antalet kemiska besprutningar till minst det dubbla för att bemästra insektsangreppen. Detta har främst inneburit ökade kostnader. Utfallet av 2014 års odling blev mycket bra för spannmålsgrödorna medan oljeväxterna gav sämre avkastning än normalt. Täckningsbidraget blev bättre för de alternativa grödor jämfört med att odla våroljeväxter.

Tabell 2 Sammanfattning av effekter för jordbrukssektorn p.g.a minskad odling av våroljeväxter 2014

Typ av förändring	Effekt i miljoner kronor
Förändring av täckningsbidrag II	36
Förändring av förfruktsvärde	-37
Ökade kostnader för jordbearbetning	-19
Ökade kostnader för bekämpning i vårraps	-10
Netto	-30

Slutsatser att ta med sig

- Lönsamheten i odling av våroljeväxter försämrades under 2014 jämfört med ett läge då neoniktinoider fick användas bl.a. p.g.a. ökade kostnader för jordbearbetning, ökade preparatkostnader i kvarvarande våroljeväxtodling samt minskade förfruktsvärde..
- Prognoser pekar mot att odlingen kommer att minska även under 2015. Utsädesföretag och rådgivare bedömer att årets odling kommer att hamna runt 5 000 hektar. Det innebär att de negativa ekonomiska effekterna kommer att öka. På ännu längre sikt riskerar de negativa effekterna att öka ännu mera då problemen med ensidiga växtföljder tilltar.
- Effekterna på koldioxid- och kväveutsläpp blir små då våroljeväxter ersätts med spannmålsgrödor. Effekterna blir större om vall och träda ersätter.
- I Finland var det tillåtet att använda oljeväxtutsäde behandlat med neonicotinoider under 2014 som fanns kvar i lager sedan tidigare. Arealminskningen i Finland uppgick till ca 20 procent. För 2015 har dispens beviljats för användning av neonicotinoider. Prognoser pekar mot att odlingen återgår till 2013 års nivå. Problemen med insekter liknar de som finns i Sverige. P.g.a. ogynnsamma odlingsförutsättningar finns det ännu färre alternativa grödor än i Sverige, extensiv markanvändning som träda och gröngödslingsgrödor är de troligaste alternativen.
- Jordbrukarna efterfrågar alternativa metoder för odling av våroljeväxter för att bemästra insektsproblemen. I nuläget saknas alternativ som ger odlingssäkerhet.

2.8 Fungerar konkurrensen på marknaden för slaktdjur?

Under de senaste 20 åren har den svenska gris- och nötköttsproduktionen minskat, samtidigt som konsumtionen av kött har ökat vilket innebär att den ökade köttkonsumtionen främst tillgodoses genom import. Parallellt med detta har antalet gårdar och slakteriet minskat men ökat i storlek.

Denna rapport utgår från denna problematik och frågar huruvida de minskande marknadsandelarna för svenskt gris-, kyckling- och nötkött till någon del beror på hur den svenska marknaden för slaktdjur fungerar. Syftet är att identifiera faktorer som riskerar att försämra konkurrensen på den svenska marknaden för slaktdjur. Detta eftersom det är troligt att en bristfällig konkurrens kan leda till en svag utveckling i den svenska köttbranschen och till effektivitetsförluster för samhället. Det är relevant att ställa frågan om det finns det tillräckligt många slakteriföretag idag för att konkurrensen om slaktdjuren ska

fungera tillfredsställande? Och hur fungerar prisbildningen och hur ser affärsförhållandet ut mellan lantbrukare och slakteri?

Intervjuer är den viktigaste metoden för informationsinsamlingen för denna rapport och har genomförts med köttproducenter, lantbrukets rådgivare, slakteriföretag och företrädare inom branschen. Analysen av marknadens funktionssätt görs med utgångspunkt från traditionell forskningslitteratur i ämnet industriell organisation.

Resultaten visar att den svenska marknaden för slaktdjur kan förbättras, till exempel när det gäller prisinformation och tillförlitligheten till detta samt producenternas kunskaper om marknaden. I vissa andra EU-länder är transparensen kring priser större eftersom det oftast finns någon form av officiell marknadsstyrd prisnotering. På den svenska marknaden är det däremot slakterierna själva som sätter sina priser, vilka ofta är individuella avtal till de specifika leverantörerna. Bristen på tillförlitlig prisinformation kan leda till ineffektiva marknader. Producenter kan exempelvis acceptera ett alltför lågt pris som på längre sikt innebär en risk för att de slås ut. Intervjuerna tyder på att många nötköttsproducenter inte förhandlar, utan accepterar de priser de erbjuds av sitt slakteri. Det är framförallt de småskaliga producenterna som inte förhandlar vilket delvis kan förklaras av hur de ser på sin relation till slakteriet. Dessa producenter värdesätter en god personlig relation till slakteriets inköpare och transportörer och vill inte riskera att få en sämre relation genom att förhandla.

De affärsmässiga producenterna som aktivt söker marknadsinformation och som förhandlar med slakterierna kan däremot få ett betydligt högre pris. De flesta producenter av både gris och nötkreatur har flera slakterier inom transportavstånd. Detta möjliggör ett aktivt sökande efter optimala priser och att sedan prissförhandla med slakterierna. Det blir då svårare för slakterierna att erbjuda priser väsentligt under marknadens genomsnittspris.

En större transparens kring priser förbättrar möjligheterna för producenterna men kan å andra sidan försämra konkurrensen mellan slakterierna. Detta beror på en risk för att slakterierna börjar följa varandras prissättning i stället för att konkurrera. Vet slakterierna däremot inte exakt vilket pris konkurrenterna betalar, kan de förlora alltför många leverantörer om de betalar ett för lågt pris. Då kan slaktdjurspriset pressas uppåt på ett sätt som på längre sikt kan gynna både producenter och slakterier.

Produktionen av gris och kyckling är till skillnad från nötköttsproduktionen huvudsakligen storskalig och likartad. Slakterierna har många olika prismodeller och kontraktstyper för nötkreatur och muntliga avtal är vanligt. På marknaden för slaktgrisar har det tidigare varit en situation liknande den för nötkreatur. Efter att florin av prissättningsmodeller och kontraktsformer för gris med tiden blivit alltför snårig har slakterierna de senaste åren minskat de individuella, förhandlingsbara tilläggen utöver grundnoteringen. Detta kan bero på att endast storskaliga och affärsmässiga grisproducenter finns kvar på marknaden.

Prisbildningen på marknaden för slaktkyckling fungerar således också annorlunda. Kycklingproducenterna agerar i grupp gentemot slakteriet och deras produktionskostnader är en viktig grund för prissförhandlingarna. Eftersom både kycklingslakterier och kycklingproducenter är storskaliga och fåtaliga, blir de mer beroende av varandra. Priskonkurrensen i ledet mellan kycklingproducent och slakteri ger intrycket av att vara begränsad i Sverige och det är konkurrensen från importerad kyckling som pressar producenter och slakterier att bli effektivare.

Både i Sverige och i andra länder finns en trend mot större slakterier som blir så stora att de kan påverka prisbildningen på marknaden. Visserligen ökar antalet småskaliga slakterier i Sverige, men deras totala marknadsandel är liten och deras påverkan på priskonkurrensen är därmed begränsad. De svenska slakteriernas lönsamhet är i genomsnitt enbart måttlig. Det kan vara ett tecken på att det råder hård konkurrens, men det kan även tyda på bristande effektivitet. Men detta varierar mycket mellan slakterier.

Den svenska kycklingbranschen är i en situation med några få dominerande slakteriföretag, där priset på slaktdjur främst är en förhandlingsfråga mellan producentgrupp och slakteri. Drivkrafterna mot större slakteriföretag kan på sikt göra att även grisbranschen går i denna riktning. Producenterna kan då behöva agera gemensamt gentemot slakteriföretagen för att kompensera bristen på priskonkurrens mellan slakterierna.

Slutsatser att ta med sig

- Det är viktigt att ha kunskap om sin marknad, sitt värde och vara duktig på att förhandla
- Hur väl marknaden fungerar varierar kraftigt mellan djurslag.
- Stora slakterier kan påverka priskonkurrensen

3. Sammanfattande slutsatser- vad har vi lärt oss?

Detta projekt har haft som syfte att studera jordbrukets konkurrenskraft och göra det ur en rad olika perspektiv. Det har en bred ansats i termer av infallsvinklar men har djuplodande syften i respektive delprojekt. Konkurrenskraft är ett komplext begrepp med många beståndsdelar varför en sådan ansats är rimlig att anta. Projektets resultat har tre mer övergripande huvudspår där nu resultatet kan fogas in i (i) strategiernas betydelse, (ii) jordbruket i en kunskapsekonomi, och (iii) jordbruket på en global marknad.

Strategiernas betydelse

Med resultaten från detta projekt, tillsammans med tidigare forskning och utredningar kan man på goda grunder hävda att företagets strategier har betydelse. Detta är kanske särskilt viktigt för en bransch som har övergripande problem med lönsamhet, globalisering och en relativt snabb strukturomvandling. Jordbruks- och trädgårdsnäringen är i många delar en sådan bransch. Ett företags strategi behöver ha många komponenter och innehåller både att ha en lönsamhetsfokus likväl som att lägga en mycket större vikt vid ledarskap och omvärldsanalys. Vilket är min produkts mervärde? Var är den mest optimala avsättningsmarknaden? Vad är konsumenter beredda att betala för den och vem är min mest optimala samverkanspartner i detta? Andra branscher har kommit mycket längre i implementeringen av detta synsätt vilket indikerar att jordbruket torde ha potential att öka sin konkurrenskraft.

Det är viktigt att poängtera att jordbruket, likväl som många andra branscher är omgärdade av ett regelverk som kan försvåra den egna företagarens möjligheter att påverka sin konkurrenskraft. Sverige har ett relativt högt kostnadsläge för arbetskraft och har exempelvis en beteslagstiftning som kan försämra lönsamheten (Jordbruksverket, 2014). Lagstiftning, skatter och bidrag kan användas som styrmedel för individer och företags agerande i samhällsekonomin. Detta behöver inte omedelbart ha ekonomiska effekter utan kan ha bakomliggande argument som mer syftar till att få till ett förändrat beteende eller förändrade strukturer. EUs landsbygdspolitik syftar inte enbart till att skapa ekonomisk tillväxt utan eftersträva en *smart, hållbar* och *inkluderande* tillväxt. I linje med målet om *inkluderande* tillväxt finns det ett ökat fokus på förbättringar inom områden som berör jämställdhet och integration. Det gäller framförallt jordbrukssektorn som har brister på båda dessa områden och detta lyfts i nuvarande landsbygdsprogrammet (2014-2020) som särskilt prioriterade. Det finns i dagsläget mycket lite forskning på området hur jämställdhet och integration påverkas jordbruksföretaget. I detta projekt har försök gjorts att koppla det till konkurrensraften och får främst fram att betydelsen av få in fler kvinnor i företagen varierar kraftigt beroende på företagets storlek, näringsinriktning och regionala förutsättningar.

Jordbruket i en kunskapsekonomi

Jordbruket måste aktivt ta rollen som en aktör som genererar, tar emot och delar kunskap. Detta är nödvändigt i en tid då branschen har minskad lönsamhet men där även teknikutvecklingen har manat fram en relativt snabb svensk strukturomvandling. Betydelsen av detta kan ses ur ett bredare tillväxtperspektiv där innovationer ofta pekas ut som en av de viktigaste faktorerna. Innovationer ges ofta rollen som en av de viktigaste beståndsdelarna för tillväxt i företagen, i regioner och i Sverige. Det är många delar som ska fungera för att företagen ska kunna vara innovativa. Förutom att det ska finnas väl fungerande institutioner och fri konkurrens, så är det individer som skapar innovationer. Dessa individer måste ha rätt kompetens och de måste verka i ett klimat där det finns en positiv attityd till nytänkande. För många av dessa företag och individer är det även viktigt att verka i ett klimat där det finns möjlighet att samarbeta och samverka kring nya idéer. Att gå från idé till innovation är ofta kostsamt och tidskrävande vilket många företag inte har resurser för. Det kan då vara helt nödvändigt att kraftsamla och dela på kostnader. Av denna anledning kan även faktorer såsom samverkan och internationell handel träda in som viktiga delar för ny kunskapsinhämtning. I projektet pekar resultaten på att de företag som engagerar sig i internationell handel har en större konkurrenskraft. Men även att ha en genomtänkt strategi för samarbeten med andra företag, kunder eller leverantörer. Allt detta kan ge en större förmåga att tillgodose kundernas behov men även en större kompetens om mervärdet av de egna produkterna (eller tjänsterna).

En viktig del i att skapa en betydande roll som aktör i en kunskapsekonomi är mer formell utbildning. Detta innebär relevant utbildning för *alla* delar av företagandet och som en följd av en relativt snabb strukturomvandling kan innebörden av *relevant* ha förändrats något. I detta projekt belyser vi att det kan vara utbildning som är direkt kopplad till jordbruk men det kan även vara utbildning som lyfter blicken utanför branschen. Det kan exempelvis vara utbildning inom ekonomi, ledarskap, strategier, internationell eller entreprenörskap.

I denna kunskapsekonomi finns det även en potentiellt mycket viktig funktion att fylla för rådgivning, som redan idag har en etablerad roll i branschen. Analysresultaten indikerar att en geografisk närhet stödfunktioner som är relevanta för branschen har en signifikant positiv påverkan på företagets konkurrenskraft. De visar även att samverkan och benchmarking kan ha betydelse för lyckosam rådgivning men även att mer djuplodande rådgivning kan vara mer effektivt än kortare punktinsatser.

Jordbruket på en global marknad

Resultaten från projektet visar tydligt att svenskt jordbruk i många delar har halkat efter i listan av de mest konkurrenskraftiga länderna. Flertalet av de indikatorer på konkurrenskraft som lyfts inom projektet pekar på att det svenska jordbruket har ett ogynnsamt läge jämfört med andra länder i EU och utvecklingen ser ut att fortsätta i den riktningen. Förvisso har Sverige fortfarande en hög avkastningsnivå i flera produktionsgrenar vilken delvis kan förklaras av att det över tid har gjorts satsningar på FoU och utbildning men dessa har minskat på senare tid vilket gör att risken ökar för att vi får en framtid med avtagande- eller negativ produktivitet utveckling. En minskad investeringstakt i realkapital, humankapital och FoU är därmed antagligen de starkaste bakomliggande faktorerna till den sämre utvecklingen av svenskt jordbrukskonkurrenskraft.

Att vara konkurrenskraftig i ett internationellt perspektiv har i och med globaliseringen ökat i betydelse. Konsumenterna har fått ett ökat och förändrat produktutbud där en avsevärd andel numera är import (i olika delar av förädlingskedjan). På en marknad som är öppen för handel torde det även kunna gynna producenterna genom en ökning av antalet avsättningsmarknader. Dock är det viktigt att poängtera att en ökad konkurrens inte är till fördel för alla företag. Svenskt jordbruk har av olika anledningar haft svårigheter att vara konkurrenskraftiga, på den svenska likväl som på den internationella marknaden. Delar av detta projekt belyser detta genom att peka på vikten av kompetens om konsumenternas betalningsvilja

och produktionens mervärde samt betydelsen av att vara engagerad i internationell handel. Allt detta torde ge en positiv effekt på företagets konkurrenskraft.

3.2 Kunskapsluckor

I detta projekt har vi haft möjlighet att studera konkurrenskraft för företag inom jordbruk- och trädgårdsnärings. En del av resultaten har ett stort nyhetsvärde och en del av dem kan bekräfta vad som redan var bekräftat. Dock lämnar ett projekt av denna storlek kvar en rad framtida potentiella forskningsområden för forskning, av generell likväl som mer detaljerad karaktär. Nedan följer ett urval av dessa.

Erfarenhet

Resultaten i delprojekten kan inte på ett tillfredställande sätt beskriva betydelsen av erfarenhet för företagets konkurrenskraft. De mått som använts i projektet är för onyanserade och kan inte med säkerhet distingeras från företagarens eller de anställdas ålder. Det finns ett behov av en mer djuplodande analys av betydelsen av erfarenhet. Hur stor är betydelsen av lång erfarenhet inom branschen och spelar det någon roll om man har erfarenhet från andra branscher?

Rådgivning och näringarnas absorptionsförmåga

Delprojekten visar att det spelar roll för ett företags konkurrenskraft om det är stor tillgänglighet till stödfunktioner. I detta handlar det specifikt om rådgivning relaterat till jordbruk men det finns stort utrymme att studera detta ytterligare. Vilken typ av rådgivning spelar särskilt stor roll för företagets konkurrenskraft? Är det någon typ av rådgivning som saknas och gäller det särskilt vissa branscher?

Det finns därmed anledning att efterfråga en bättre kartläggning av vilka resurser det finns i olika led att förmedla och ta till sig kunskap. Från näringens sida handlar det om absorptionsförmågan relaterat till ny kunskap och ny teknik. Från de som bedriver kunskapsförmedling innebär det en analys av hur man bäst bedriver en rådgivning med ett kontinuerligt uppdaterat kunskapsinnehåll och en dynamisk arbetsprocess.

Strategier och lönsamhet

Det är angeläget att empiriskt undersöka betydelse av företagets strategier för lönsamheten jämfört med andra faktorer som påverkar konkurrenskraften. En generaliserande studie på det området kräver dock att olika komponenter i strategierna kan identifieras på bred front, vilket är förknippat med en del svårigheter. För att komma en bit på vägen skulle det vara angeläget att kunna särskilja olika typer av strategier och analysera om det finns något mönster i hur de påverkar den långsiktiga lönsamheten. Kunskap om hur olika typer av strategier påverkar konkurrenskraften skulle också underlätta utformningen av ändamålsenlig politik, som kan stödja jordbruks- och trädgårdsföretagens arbete med att stärka sin konkurrenskraft.

Utifrån ett lönsamhetsperspektiv visar även delar av detta projekt att större jordbruksföretag generellt är mer lönsamma och produktiva, vilket främst kan vara en del av den snabba strukturomvandling som det svenska jordbruket går igenom. Däremot är det kanske mer oroande att många jordbruksföretag verkar ha en låg ersättning för egna insatsvaror, där exempelvis företagarens kunskap, kompetens och erfarenhet då inte beaktas. Detta kan behöva ytterligare analys för att kunna åtgärdas.

Resultaten indikerar dock även att en positiv lönsamhetsutveckling är starkt relaterad till effektivitet förbättringar och en lönsam mix av insatsvaror. Vilka faktorer som påverkar dessa bör utredas vidare, speciellt bör faktorer på företagsnivå som ökar lönsamheten i jordbruksföretagen identifieras. En sådan analys behöver detaljerad statistik om företagets ledarskap och strategier som idag inte är tillgänglig.